

ФЕНОМЕН «ЛІДЕРСТВО» ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО РОЗУМІННЯ

THE PHENOMENON OF "LEADERSHIP" AND APPROACHES TO ITS UNDERSTANDING

У статті автором проведено теоретичний аналіз дефініції «лідерство» у науковому полі для більш кращого розуміння лідерської компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти у майбутньому та, відповідного моделювання технології формування такої компетентності під час фахової підготовки у виші.

Проблема лідерства, лідерських якостей та лідерської компетентності є об'єктом дослідження учених з різних галузей науки, натомість і сьогодні залишається відкритим питанням щодо сутності лідерства та оптимального комплексу лідерських якостей, які б дозволили вирішувати складні завдання за невизначених обставин.

Аналіз наукових досліджень з проблеми формування лідерства трактується у контексті трьох підходів: соціально-поведінкового, ситуаційного і особистісного, кожен із яких не виключає, а доповнює один одного.

У межах соціально-поведінкового підходу лідерство розуміється як стиль поведінки, спілкування з оточуючими людьми, що впливає на сприйняття конкретного індивіда та його можливостей. На основі цього підходу було виділено та охарактеризовано стилі управління.

Особистісний підхід сприймається як сукупність індивідуальних якостей особистості, що сприяють ефективному досягненню результату. Якщо виходити з майбутньої професії людини, то базуючись на основних лідерських якостях, виділених ученими, нормативно-правових документах, професіограмі тієї чи іншої професії, можна виділити ключові лідерські якості, що сприяють конкурентоспроможності та лідерству.

Ситуаційний підхід багато в чому взаємопов'язаний з особистісним, оскільки лідерство проявляється у конкретних ситуаціях, коли в дію вступають ті чи інші якості, властиві особистості, тобто, лідерські якості. Даний підхід доводить, що немає єдиного ефективного стилю управління, так само, як і універсального набору особистісних якостей людини для того, щоб бути лідером, а залежить від управлінських ситуацій. З іншого боку, відсутність лідерських якостей або слабкий ступінь їх сформованості за будь-якої зовнішньої заданої ситуації негативно позначиться її вирішенні.

У статті визначено лідерство як інтегральна сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, особистісних рис та якостей, цінностей, що дозволяють людині приймати ефективні рішення та вдало вирішувати поставлені завдання, управляючи діяльністю інших.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, підходи до розуміння феномену

«лідерство», лідерська компетентність, майбутні фахівці.

In the article, the author carried out a theoretical analysis of the definition of "leadership" in the scientific field for a better understanding of the leadership competence of the future teacher of a preschool education institution in the future and the corresponding modeling of the technology of formation of such competence during professional training in higher education.

The problem of leadership, leadership qualities and leadership competence is the object of research by scientists from various fields of science, however, the question of the essence of leadership and the optimal set of leadership qualities that would allow solving complex tasks under uncertain circumstances remains open today.

The analysis of scientific research on the problem of leadership formation is interpreted in the context of three approaches: socio-behavioral, situational and personal, each of which does not exclude, but complements each other.

Within the socio-behavioral approach, leadership is understood as a style of behavior, communication with surrounding people, which affects the perception of a specific individual and his capabilities. Management styles were identified and characterized based on this approach.

Within the framework of the personal approach, leadership is perceived as a set of individual qualities of a person that contribute to the effective achievement of a result. If we start from the future profession of a person, then based on the main leadership qualities highlighted by scientists, regulatory and legal documents, the professional profile of one or another profession, it is possible to highlight key leadership qualities that contribute to competitiveness and leadership.

The situational approach is in many ways interconnected with the personal approach, since leadership is manifested in specific situations, when certain qualities characteristic of the individual come into play, i.e. leadership qualities. This approach proves that there is no single effective management style, just as there is no universal set of personal qualities of a person to be a leader, but depends on management situations. On the other hand, the lack of leadership qualities or a weak degree of their formation in any externally given situation will negatively affect its resolution.

The article defines leadership as an integral set of knowledge, abilities, skills, experience, personal traits and qualities, values that allow a person to make effective decisions and successfully solve tasks, managing the activities of others.

Key words: leader, leadership, leadership qualities, approaches to understanding the "leadership" phenomenon, leadership competence, future specialists.

УДК 37.035.316.46
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.27>

Захарська Г.П.,
асистент кафедри розвитку дитини
раннього і дошкільного віку
Державного закладу «Луганський
національний університет імені Тараса
Шевченка» (м. Полтава)

Реформаційні процеси, що пронизують сучасне суспільство в усіх сферах діяльності, провокують появу нових трендів, тенденцій у підготовці майбутніх фахівців, адже соціум вимагає

їх конкурентоспроможності, ініціативності та активності. Саме тому, сьогодні знову постає проблема лідерства як пріоритетне завдання сучасності. До того ж, повномасштабне вторгнення

країни-агресора на територію України посилює необхідність формування лідерства та лідерської компетентності всіх українців, адже саме тоді громадяни стануть більш усвідомленими та здатними діяти в непередбачуваних ситуаціях й протидіяти ворогу.

Сутність феномену «лідерство» досліджували соціологи (І. Брігс-Майєрс, М. Вебер, К. Пірсон, Г. Хофстеде; О. Кожем'якіна), психологи (Т. Адорно, Е. Фромм, З. Фрейд; С. Максименко, Г. Радчук), педагоги (Г. Васянович, О. Дубасенюк, С. Калашнікова, Л. Карамушка, Н. Семченко, О. Якубовський тощо). Як бачимо, проблема лідерства, лідерських якостей та лідерської компетентності є об'єктом дослідження учених з різних галузей науки, натомість і сьогодні залишається відкритим питання щодо сутності лідерства та оптимального комплексу лідерських якостей, які б дозволили вирішувати складні завдання за невизначених обставин.

З іншого боку, проблема лідерство в освіті, зокрема в системі дошкільної освіти досліджена доволі фрагментарно. Все ще відсутні ґрунтовні роботи, які б розкривали сутність лідерської компетентності вихователя, описували методики, технології формування відповідної компетентності у процесі фахової підготовки.

Отже, метою статті є теоретичний аналіз дефініції «лідерство» у науковому полі для більш кращого розуміння лідерської компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти (ЗДО) у майбутньому та, відповідного моделювання технології формування такої компетентності під час фахової підготовки у виші.

Насамперед звернемося до сутності поняття «лідерство», яке досить ґрунтовно досліджені в психолого-педагогічній науці. Так, у довідковій літературі подано такі трактування категорії «лідерство»:

- весь спектр обов'язків лідера, його статус та становище [2];
- один із механізмів інтеграції групової діяльності, коли індивід або частина соціальної групи виконує роль лідера, тобто об'єднує, спрямовує дії всієї групи, яка чекає, приймає та підтримує його дії [7];
- механізм групової інтеграції, що поєднує індивідів навколо неформального лідера [8];
- система соціально-психологічних явищ, пов'язаних із виходом людини у лідери та її взаємини з членами групи [6];
- відносини домінування та підпорядкування, вплив на систему міжособистісних відносин у групі; соціальний статус особистості в організації, що дозволяє направляти людей, керувати ними, вести їх за собою. [4].
- процес соціального впливу завдяки чому лідер одержує підтримку з сторони інших членів суспільства для досягнення цілей [1].

У роботах сучасних учених лідерство трактується у контексті трьох підходів: соціально-поведінкового, ситуаційного і особистісного, кожен із яких не виключає, а доповнює один одного.

Так, у межах першого – *соціально-поведінкового* – підходу лідерство розуміється як стиль поведінки, спілкування з оточуючими людьми, що впливає на сприйняття конкретного індивіда та його можливостей. На основі цього підходу було виділено та охарактеризовано стилі управління.

К. Левін, Р. Лаппіт, Р. Уайт у своїх роботах описали провідні стилі керівництва, що заклало фундамент соціально-поведінкового підходу до розуміння феномену «лідерство». На їх думку, стиль поведінки із людьми (авторитарний, демократичний, пасивний (ліберальний)) характеризує основний вектор інтеракції між ними. Своєю чергою, стиль управління залежить від безлічі факторів: темпераменту, характеру, звичок, стилю виховання в сім'ї, установок і т.д. [13].

На основі виділених стилів з'явилися й інші, де лідер так чи інакше розглядався як особистість з виключно однією вірною моделлю поведінки незалежно від ситуації. Наприклад, теорія «управлінської решітки» Р. Блейка та Дж. Моутана, заснована на двох параметрах (орієнтація на людей та їх відчуття на роботі, орієнтація на завдання), передбачає п'ять стилів лідерства (примітивний, соціальний, організаційний, авторитарний, командний), де найприйнятніший лише останній, коли стиль керівництва, націлений на високі трудові досягнення та високу задоволеність співробітників [10]. Однак досягти такого стилю вкрай важко.

У межах *особистісного* підходу лідерство сприймається як сукупність індивідуальних якостей особистості, що сприяють ефективному досягненню результату.

Представники теорії «лідерських якостей» (Б. Басс, Г. Стайс, Р. Манн, Р. Стокділл, У. Бенніс, Т. Бендас) наголошували на генетичному походженні якостей лідера. На основі проведених досліджень учені виділили універсальний набір таких якостей:

- інтелектуальні здібності;
- упевненість в собі;
- активність та енергійність;
- бажання домінувати над іншими [9].

Натомість, пізніше вчені дійшли висновку, що інтелект не відіграє першорядної ролі у становленні лідера, а концепт «знання – сила» в теорії лідерства зазнав фіаско. Насправді лідерами виявлялися люди, коефіцієнт інтелекту яких був середній.

Пізніше цей список було розширено, а якості лідера класифіковані на групи: інтелектуальні здібності (логіка, розважливність, оригінальність, інтуїція, цікавість, професіоналізм), риси характеру

(чесність, гнучкість, сміливість, самовпевненість, врівноваженість, незалежність, амбітність, обов'язковість ін.) і набуті вміння (тактовність, вміння заручитися підтримкою та кооперуватися, вміння ризикувати, завойовувати авторитет, бути надійним, гнучким, розумітися на людях, почуття гумору).

Поступово учені відмовились від ідеї генетично заданих якостей лідера, а у ХХ ст. Л. Бернард, В. Бинхам, О. Тед та С. Килбоурн визначили шість ключових груп лідерських якостей, зокрема: розумові та вербальні якості, фізичний розвиток та досягнення в освіті, відповідальність, ступінь участі в проблемі (залученість), статус та популярність, а також певні ситуативні якості [5].

Безумовно, набір якостей лідера у роботах різних учених варіюється, у цьому полягає основний недолік особистісного підходу. Однак, якщо виходити з майбутньої професії людини, то базуючись на основних лідерських якостях, виділених ученими, нормативно-правових документах, професіограмі тієї чи іншої професії, можна виділити ключові лідерські якості, що сприяють конкурентоспроможності та лідерству.

Сьогодні все частіше говорять про так зване харизматичне лідерство, коли лідером називають того, хто має такі особистісні якості, коли оточуючі готові реалізовувати ідеї лідера та йти за ним [3]. Проте, у межах цієї теорії на перше місце виходять специфічні якості людини, що у сукупності формують його харизму, отже, теорія «харизматичного лідерства» розглядається так само в контексті особистісного підходу. Постає питання про те, які лідерські якості має людина, щоб бути харизматичним лідером.

В контексті особистісного підходу до розгляду феномена «лідерство» не можна оминати увагу ціннісний аспект. Адже важливо розуміти які саме цінності сповідує лідер, яка модель спілкування з оточуючими визнається як ціннісна, та, які якості для лідера розглядаються як значущі [11].

Ситуаційний підхід багато в чому взаємопов'язаний з особистісним, оскільки лідерство проявляється у конкретних ситуаціях, коли в дію вступають ті чи інші якості, властиві особистості, тобто лідерські якості. Фундатором цього підходу є Ф. Фідлер, який обґрунтував теорію «моделі ситуаційного лідерства». Учений запропонував виходити зі ступеня сприятливості ситуації, моделі взаємин із підлеглими і, відповідно, орієнтації на завдання чи взаємини в колективі [12].

Г. Персон, Дж. Хемфілл обґрунтували дві провідні тези щодо феномену лідерства: кожна конкретна ситуація визначає, які якості лідера вступають у гру; якості людини, які визначаються у контексті ситуації як лідерські є результатом попередніх лідерських ситуацій [5]. Тобто ті лідерські якості, які закріпились як ефективні в минулих

ситуаціях стають своєрідною опорою для людини для вирішення завдань у майбутньому.

Ситуаційний підхід доводить, що немає єдиного ефективного стилю управління, так само, як і універсального набору особистісних якостей людини для того, щоб бути лідером, а залежить від управлінських ситуацій. З іншого боку, відсутність лідерських якостей або слабкий ступінь їх сформованості за будь-якої зовнішньо заданої ситуації негативно позначиться її вирішенні.

Тобто лідерство завжди пов'язане з особистістю конкретної людини або групи людей, наділених лідерськими якостями, здатних до об'єднання індивідів задля поставленої мети. З іншого боку, в сучасному науковому полі відсутнє єдине визначення лідерства, проте аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що лідерство розуміється як теорія, що описує відносини між лідером та членами команди (групи) або послідовниками такого лідера.

Таким чином, дефініція «лідерство» на сьогодні є широко вивченою з одного боку, з іншого – все ще потребує уточнення в контексті розуміння різних вікових категорій та професій. Оскільки фокусом нашої уваги є майбутні вихователі дітей раннього і дошкільного віку, а також інші фахівці дошкільної галузі, вважаємо за можливе подати власне розуміння лідерства у ракурсі педагогічної сфери. Отже, лідерство розуміється нами як інтегральна сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, особистісних рис та якостей, цінностей, що дозволяють людині приймати ефективні рішення та вдало вирішувати поставлені завдання, управляючи діяльністю інших.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у моделюванні технології формування лідерської компетентності майбутніх вихователів ЗДО під час фахової підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александров Ю. В. Психологічні аспекти лідерства. Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій: матеріали наук. конф. (м. Харків, 21-22 верес. 2017 р.). Харків: НТУ «ХПІ», 2017. С. 152–154.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
3. Гайдаєнко П. Л. Харизматичне лідерство: актуальність та специфіка сучасного трактування. Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів : матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 квітня 2021 р.). Одеса : ДЗ «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень "Politicus", 2021. С. 12-14
4. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи. За заг. ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. Ужгород : Вид-во «Мистецька лінія», 2001. 152 с.

5. Семенов А. А. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2014. 220 с.

6. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. : Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.

7. Словник української мови : у 20 т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України ; за ред. В. М. Русанівського. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 8 Л-М.910 с.

8. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів. За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Х.: ВД «Школа», 2009. 1008 с.

9. Bass B., Stogdill R. Theory, research, and managerial. 1981. URL: <http://pdfs.semanticscholar.org>

10. Blake R.R. і McCause, A.A. 'Leadership Dilemmas-Grid Solutions,' Houston: Gulf Publishing Company, 1991. 377 p.

11. Casse P. Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn perople into more effective leaders / P. Casse, P. G. Claudel. [S. p.] : Athena Press, 2007. 280 p.

12. Fiedler F.E. A Theory of Leadership Effectiveness. McGraw-Hill, New York. 1967.

13. Lewin, Kurt; Lippitt, Ronald; White, Ralph. Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. The Journal of Social Psychology. 1939. Pp. 271-301.